

Ο ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΩΣ ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Στυλιανός Α. Σαραντίδης

1. Εισαγωγή

Η οικονομική ανάλυση του χώρου και της περιφέρειας άρχισε για αρκετές δεκαετίες να εμφανιστεί στο προσκήνιο της οικονομικής θεωρίας. Η χρονική διάσταση ήταν κυρίως το βασικό στοιχείο στην πορεία της οικονομικής θεωρίας μέχρι και πριν 50 περίπου χρόνια. Το ενδιαφέρον της οικονομικής ανάλυσης και πολιτικής επικεντρωνόταν στην συνολική αναπτυξιακή πορεία της εθνικής οικονομίας από την μια μεριά και στα προβλήματα ορθολογικής συμπεριφοράς των οικονομικά ενεργών ατόμων και παραγωγικών μονάδων από την άλλη.

Η πορεία αυτή της οικονομικής σκέψης στην προσπάθεια να δείξει σαν πορεία επιστήμης, όπως οι άλλες επιστήμες, δανείστηκε πρότυπα και εργαλεία από αυτές. Έτσι είναι χαρακτηριστική η εισαγωγή της διαχρονικής ανάλυσης από τα πρώτα ακόμη βήματα της συστηματικής οικονομικής σκέψης. Η διάσταση του χρόνου και η έννοια της ισορροπίας της Φυσικής εισήχθησαν στην οικονομική ανάλυση. Η διάκριση μεταξύ στατικής και δυναμικής ανάλυσης κυριάρχησε στην οικονομική θεωρία. Τόσο η στατική ανάλυση, δηλαδή η χωρίς χρονική διάσταση μελέτη του οικονομικού φαινομένου, όσο και η δυναμική ανάλυση, δηλαδή η μελέτη του οικονομικού φαινομένου στη διαδρομή του χρόνου, αποτέλεσαν πολύ χρήσιμα εργαλεία και έδωσαν ώθηση στην ανάπτυξη της οικονομικής σκέψης.

2. Μια σύντομη περιγραφή της θεωρητικής εξέλιξης

Σημαντικές πρωτοποριακές συμβολές στη χωρική οικονομική ανάλυση (spatial analysis) εκτός εκείνης του von Thünen, του Carey και του Weber, ευρίσκονται στις εργασίες των Lösch (1940), Hotelling (1929), Palander (1935), Hoover (1937) κ.ά.

Η πραγματική όμως ανάπτυξη της χωρικής και περιφερειακής ανάλυσεως ως ξεχωριστού κλάδου έγινε μετά από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ιδιαίτερα η περιφερειακή οικονομική (regional economics) - θεωρία και πολιτική - είναι προϊόν της μεταπολεμικής επιστήμης, ως μια προσπάθεια απάλειψης των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών ενός κράτους, ως μια προσπάθεια εξισορροπήσεως της ανισόρροπης αναπτύξεως στο χώρο, κάτι δηλαδή ανάλογο με την προσπάθεια επίτευξης μακροοικονομικής ισορροπίας του συστήματος.

Όπως είπαμε πιο πάνω, οι απαρχές του κλάδου της περιφερειακής οικονομικής και της οικονομικής του χώρου ευρίσκονται στις εργασίες του von Thünen, Weber, Lösch και άλλων, και αφορούσαν στο πρόβλημα της χωροταξικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων. Εδώ ευρίσκουν εφαρμογή τεχνικές και έννοιες από την τοπολογία, τη θεωρία συστημάτων, τη θεωρία ασαφών συνόλων κ.λπ., αλλά και από την καθαρώς οικονομική θεωρία, όπως η συμπεριφορά του καταναλωτή και η συμπεριφορά των επιχειρήσεων (consumers theory, theory of the firm κ.λπ.). Επίσης εφαρμόζονται οικονομετρικές τεχνικές ανάλυσεως ποιοτικών και «κεκρυμμένων» μεταβλητών, όπως τα υποδείγματα probit και logit.

Δε θα παραλείψω να αναφέρω ότι η σύγχρονη ανάλυση του χώρου και της περιφέρειας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της περιβαλλοντικές θεωρήσεις καταφεύγοντας στις αρχές της οικονομικής του περιβάλλοντος (environmental economics). Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η περίπτωση της μεταφοράς ή μεταγκατάστασης παραγωγικών δραστηριοτήτων από κατοικημένες περιοχές με βεβαρημένο περιβάλλον σε άλλες περιοχές και η προσπάθεια εξουδερέσεως μιας άριστης μεταξύ κόστους και προστασίας του περιβάλλοντος κατανομής, έτσι ώστε να μη βλάπτεται η υπόθεση της οικονομικής αναπτύξεως, αλλά ούτε και της άριστης κατανομής των φυσικών και ανθρωπίνων πόρων. Έτσι, οι θεωρήσεις αυτές που αναφέρθηκαν, περιορίζουν το σύνολο των εφικτών χωρικών λύσεων για την παραγωγική δραστηριότητα. Αποθέματα φυσικών πόρων, πληθυσμιακό δυναμικό, καταναλωτικές αγορές, αγορές εργασίας, κλίμα και περιβάλλον, είναι στοιχεία, -άλλα μεν στατικά, άλλα δε δυναμικά-, τα οποία συμπλέκονται και δημιουργούν σύνθετα προβλήματα προς λύση.

Κατά τον Martin Beckman τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεωρητικός του χώρου (location theorist) και τα οποία βρίσκονται στο πλαίσιο της μικροοικονομικής θεωρίας, είναι: (α) η χωρική ζήτηση και προσφορά (spatial demand and supply), (β) η χωρική παραγωγή και ο καθορισμός τιμών, (γ) η επιλογή του τόπου (location choice), (δ) η χρήση των φυσικών πόρων στο χώρο και (ε) η ισορροπία της παραγωγής στο χώρο. Όπως η μικροοικονομική θεωρία, έτσι και η θεωρία του τόπου εγκατάστασης (location theory) σχηματοποιείται

στην μελέτη της μερικής και γενικής ισορροπίας στο χώρο (spatial equilibrium) και κυριαρχείται από τις αρχές της ελαχιστοποίησης (κόστους) και μεγιστοποίησης (κερδών, παραγωγής) στο χώρο.

Στη μεταπολεμική ανάπτυξη του κλάδου της περιφερειακής οικονομικής - θεωρίας και πολιτικής- συνέβαλε τα μέγιστα η ποσοτική ανάλυση με την ανάπτυξη διαφόρων στατιστικών τεχνικών και οικονομετρικών υποδειγμάτων. Η περιφερειακή οικονομική στηρίχθηκε κατ' αρχάς στη γενική οικονομική θεωρία, αλλά για την εμπειρική εφαρμογή της απαιτούσε στοιχεία και πληροφορίες που δύσκολα ή καθόλου παρείχε το εθνικό σύστημα των λογαριασμών. Στην περίπτωση της περιφερειακής ανάλυσης απαιτούνται περιφερειακοί λογαριασμοί εισοδήματος, πίνακες εισροών-εξροών κατά περιφέρεια και κλάδο, η σωστή οικονομική, γεωγραφική και διοικητική οριοθέτηση της έννοιας της περιφέρειας και ένα πλήθος από πληροφορίες για το διαπεριφερειακό εμπόριο, την κίνηση κεφαλαίου και πληθυσμού κ.λπ. Η εισοδηματική ανάλυση με τις λογιστικές σχέσεις (εξισώσεις και ταυτότητες) εφαρμόζεται στην περιφερειακή ανάλυση με τη μορφή των υποδειγμάτων εξαγωγικής βάσεως (export-base), του διαπεριφερειακού εισοδηματικού υποδείγματος (inter-regional income model), των υποδειγμάτων περιφερειακών και διαπεριφερειακών οικονομικών κύκλων. Μια μεταβολή ενός οικονομικού στοιχείου σε κάποια περιφέρεια μπορεί να έχει τις άμεσες και έμμεσες συνέπειές της όχι μόνο στα μεγέθη της ίδιας περιφέρειας, αλλά και στα μεγέθη των άλλων περιφερειών μέσα από ένα σύστημα αλληλεξαρτήσεων, αντιδράσεων και αναδράσεων.

Το ενδιαφέρον των οικονομολόγων, όπως ήταν φυσικό, περιέλαβε και τη μεγάλη ιδέα της μεταπολεμικής περιόδου, δηλαδή την οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών ενός κράτους. Έτσι αναπτύχθηκαν υποδείγματα περιφερειακής ανάπτυξης (regional growth) στηριγμένα στα υποδείγματα Hicks, Domar, Harrod, νεοκλασικό κ.ά. Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής ενοποίησης με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησε πράγματι στην ιδέα της εξελίξεως των περιφερειακών ανισοτήτων τόσο εντός των κρατών-μελών, όσο και μεταξύ των κρατών, μέσα από ένα γραφειοκρατικό μηχανισμό προγραμμάτων χρηματοδοτήσεων.

Τέλος, τα πρότυπα (patterns) της κοινωνικοοικονομικής συμπεριφοράς και διαδράσεως στο γεωγραφικό χώρο αναλύθηκαν από τους επιστήμονες πάνω σε μια διεπιστημονική βάση χρησιμοποιώντας ακόμη και τη Νευτώνεια φυσική με το γνωστό υπόδειγμα της βαρύτητας (gravity hypothesis), το οποίο είναι γνωστό από τη διατύπωση του H.C. Carey (1858) στο έργο του "The principles of social science." Εδώ τροποποιείται ο γενικός νόμος της βαρύτητας και η βαρύτητα παρουσιάζεται ως αύξουσα συνάρτηση της μάζας και φθίνουσα συνάρτηση της αποστάσεως. Θα αναφέρουμε επίσης και την εφαρμογή της έννοιας της

εντροπίας, δανεισμένη από τη θερμοδυναμική. Οι σύντομες αναφορές γίνονται για να δείξουμε ότι τα προβλήματα ενδοπεριφερειακών και διαπεριφερειακών ροών και μεταφορών γίνονται αντικείμενα αναλύσεως με υποδείγματα-δάνεια από άλλες επιστήμες και ότι η περιφερειακή επιστήμη έχει προχωρήσει σε υψηλά επίπεδα ποσοτικής αναλύσεως.

Η άλλη διάσταση, ο χώρος, έμεινε παραμελημένη στη μεγαλειώδη πορεία της οικονομικής αναλύσεως για πολλά χρόνια. Η παραμέληση του στοιχείου του χώρου στην οικονομική θεωρία έχει βεβαίως τα αίτιά της. Πριν όμως εισέλθουμε στην εξέταση αυτών δεν πρέπει να δοθεί η εντύπωση ότι η έννοια του χώρου (location) δεν έτυχε θεωρητικής επεξεργασίας. Από τη δεκαετία του '20 είχε ήδη αρχίσει στο μικροοικονομικό επίπεδο η διατύπωση θεωριών τύπου εγκατάστασης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Αλλά και ακόμη παλαιότερα έχουμε παράδειγμα θεωρήσεως του χώρου ως σημαντικής μεταβλητής στο οικονομικό πρόβλημα με τους περιφερικούς κύκλους (rings) του von Thünen και το υπόδειγμα της βαρύτητας του Carey ή το υπόδειγμα του A. Weber.

Εδώ λοιπόν προκύπτουν δύο ερωτήματα: Το ένα ερώτημα είναι γιατί παραμελήθηκε η μελέτη της περιφέρειας και η ενσωμάτωση της διαστάσεως του χώρου στο σώμα της οικονομικής θεωρίας και το δεύτερο ερώτημα είναι ποιοί παράγοντες συνετέλεσαν στο να δημιουργηθεί τελικά η περιφερειακή ανάλυση και περιφερειακή πολιτική.

3. Λόγοι παραμέλησης του γνωστικού αντικειμένου της αναλύσεως του χώρου και της περιφέρειας

Και ας έλθουμε στο πρώτο ερώτημα των λόγων που οδήγησαν στην παραμέληση της διαπεριφερειακής αναλύσεως και οι οποίοι μπορούν να συνοψιστούν κυρίως σε τρεις:

α) Ο πρώτος λόγος ανάγεται στην τάση επικρατήσεως του μαρτζιναλισμού (marginalism) στην οικονομική θεωρία. Τα κλασικά μαθηματικά του διαφορικού λογισμού κατά το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα ήταν ένα πρόσφορο εργαλείο μελέτης και αναλύσεως ποσοτικών μεταβλητών, όπως είναι οι οικονομικές μεταβλητές. Η εφαρμογή όμως αυτή απαιτεί την υπόθεση της συνέχειας των μεταβλητών ποσοτήτων. Η διατοπική ανάλυση από τη φύση της ποσότητας που εξετάζει είναι ασυνεχής ανάλυση και επομένως η, με το μαρτζιναλισμό, ασχολούμενη οικονομική σχέση αντιπαρήλθε την εξέταση αυτή.

β) Ένας δεύτερος λόγος είναι ότι η επικράτηση των αρχών της κλασικής θεωρίας είχε σαν απαραίτητη μεθοδολογική συνέπεια την αποδοχή και χρησιμοποίηση των υποθέσεών της κατά την ανάλυση θεωρητικών προβλημάτων και κατά τη δημιουργία αναλυτικών προτάσεων. Βασική υπόθεση της κλασικής θε-

ωρίας ήταν η παραδοχή της δυνατότητας πλήρους κινητικότητας των συντελεστών της παραγωγής στο εσωτερικό μιας χώρας και η μη δυνατότητα κινήσεως μεταξύ των χωρών. Βάσει της υποθέσεως αυτής οι τυχόν οικονομικές ανισότητες που υπάρχουν μεταξύ διαφόρων περιφερειών της αυτής χώρας είναι προσωρινό φαινόμενο το οποίο θα εξαλειφθεί με τις ανάλογες μετακινήσεις των παραγωγικών συντελεστών. Αν σε μια περιφέρεια ο εργατικός μισθός είναι υψηλός, τότε θα μετακινηθεί εργατικό δυναμικό από τις περιφέρειες με χαμηλό εργατικό μισθό και θα επέλθει τελικά εξισορρόπηση των αμοιβών. Τούτο ισχύει για κάθε συντελεστή της παραγωγής. Άρα λοιπόν, δεν μπορεί να υπάρξει περιφερειακό πρόβλημα τουλάχιστον μονίμως, εφόσον επικρατεί πλήρης ανταγωνισμός στις αγορές και δεν υπάρχουν εμπόδια στις μετακινήσεις των παραγωγικών συντελεστών.

Στο διεθνές επίπεδο, δηλαδή στις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων κρατών, η τυχόν υπάρχουσα ανισότητα στις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών εξαλείφεται όχι πλέον με ανάλογες μετακινήσεις αυτών μεταξύ των κρατών, αλλά μέσω του διεθνούς εμπορίου, δηλαδή μέσω της εισαγωγής και εξαγωγής αγαθών που φυσικά περιέχουν ποσότητες συντελεστών της παραγωγής. Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με την περί διεθνούς εμπορίου αντίληψη της κλασικής θεωρίας και τη νεοκλασική συμπλήρωσή της, κατά την οποία κάθε χώρα εξάγει αγαθά που περιέχουν συντελεστές της παραγωγής που ευρίσκονται σε σχετική επάρκεια σε αυτή, δεν υπάρχει μονίμως τουλάχιστον περιφερειακό πρόβλημα διεθνώς, δεν υπάρχει δηλαδή το πρόβλημα Βορρά - Νότου.

γ) Ένας τρίτος σπουδαίος λόγος παραμελήσεως του περιφερειακού προβλήματος, πιο πρακτικός φυσικά, είναι η προτεραιότητα των προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπισθούν από την οικονομική πολιτική. Το αίτημα για εθνική οικονομική ανάπτυξη ετίθετο πριν απ' όλα.

Εκείνο που προείχε ήταν η οικονομική ενδυνάμωση του κράτους στο σύνολό του, η ανύψωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Αλλά επειδή το εθνικό προϊόν είναι συνισταμένη των προϊόντων των επί μέρους τομέων και κλάδων της οικονομίας ήταν επίσης επόμενο να δοθεί σημασία στην τομεακή ή κλαδική ανάλυση. Έτσι λοιπόν, η προτεραιότητα για τη συνολική παρουσίαση του προβλήματος της εθνικής οικονομικής αναπτύξεως και για την τομεακή ανάπτυξη οδήγησε σε δεύτερη πια θέση την περιφερειακή ανάλυση και έτσι η περιφέρεια δεν είχε θεθεί κάτω από το μικροσκόπιο της επιστημονικής έρευνας παρά μόνο αργότερα.

Κατά την οικονομική όμως θεώρηση του περιφερειακού προβλήματος δεν πρέπει να μας διαφεύγει το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εξελισσόταν η οικονομική θεωρία, δηλ. οι επικρατούσες ιδεολογικές και πολιτικές τάσεις και δομές. Ίσως ο άνθρωπος δεν ήθελε να θυμάται τις παλαιές δομές με τις πόλεις-κράτη ή τις φεουδαλικές δομές.

4. Η ανάπτυξη της περιφερειακής ανάλυσης

Ερχόμαστε τώρα στο δεύτερο ερώτημα που έχει σχέση με την ανάπτυξη της περιφερειακής ανάλυσης. Η περιφερειακή ανάλυση άρχισε να αναπτύσσεται και να αποτελεί αντικείμενο της ακαδημαϊκής έρευνας, αλλά και της κρατικής πολιτικής για διάφορους λόγους.

α) Μετά τα οικονομικά επιτεύγματα επί εθνικού επιπέδου, τα περιφερειακά προβλήματα μέσα σε κάθε χώρα, τα οποία εκδηλώνονταν με ανισότητες μεταξύ των περιφερειών, ήταν επόμενο να προβληματίσουν τους ακαδημαϊκούς και κυρίως την Κεντρική Εξουσία. Ανεξάρτητα από το ρεξιοναλισμό (regionalism), δηλ. το βαθμό αυτοδιοικήσεως των περιφερειών που επικρατεί σε κάθε χώρα, ο μεταπολεμικός κεντρικός προγραμματισμός έδωσε στον περιφερειακό προγραμματισμό και την περιφερειακή πολιτική (regional policy) μία σημαντική θέση στις υποθέσεις της Κεντρικής Εξουσίας. Η Κεντρική Εξουσία βλέπει τα περιφερειακά προγράμματα κάτω από ένα πρίσμα συνολικό, μιας totalité και είναι φυσικό να θέλει να παίζει τον ρόλο συντονιστού, δημιουργώντας μια συγκεκριμένη περιφερειακή πολιτική.

β) Στις βιομηχανικώς ανεπτυγμένες χώρες, η οικονομική δραστηριότητα ήταν περισσότερο διεσπαρμένη στις διάφορες περιφέρειες από ό,τι ήταν στις υπανάπτυκτες χώρες. Άλλωστε το παλαιό διοικητικό σύστημα σε ορισμένες δυτικές χώρες και τα ιδιαίτερα φυλετικά, κοινωνικά και πλουτοπαραγωγικά στοιχεία των επί μέρους μικρών ή μεγάλων περιφερειών βοήθησαν τον εντοπισμό και την ειδίκευση της οικονομικής δραστηριότητας κατά περιφέρειες, με αποτέλεσμα ορισμένες από αυτές να αποκτήσουν μεγάλη φήμη και να πραγματοποιήσουν μεγάλη πρόοδο.

Στην πορεία όμως της οικονομικής και τεχνολογικής εξέλιξης και ιδιαίτερα στην περίοδο του μεσοπολέμου γίναμε μάρτυρες μιας βαθιάς κρίσεως και παρακμής της ξεχωριστής οικονομικής δραστηριότητας σε περιφέρειες χωρών σαν τη Βρετανία και τη Γαλλία. Έτσι δημιουργήθηκε ένα σοβαρό περιφερειακό πρόβλημα που φυσικά η Κεντρική Εξουσία ήθελε να αντιμετωπίσει με τη δημιουργία μιας περιφερειακής πολιτικής και ενός περιφερειακού προγραμματισμού. Αυτός ο προγραμματισμός πήρε τη μορφή είτε αξιοποιήσεως νέων πλουτοπαραγωγικών πηγών, βάσει της νέας τεχνολογίας, είτε ενός συντονισμένου προγράμματος εθνικής και περιφερειακής αναπτύξεως.

γ) Αφού η οικονομική σκέψη άρχισε να προβληματίζεται επάνω στο χάσμα βαθμού οικονομικής αναπτύξεως μεταξύ πλουσίων και πτωχών χωρών, ήταν επόμενο να αρχίσει να ασχολείται και με το πρόβλημα των ανεπτυγμένων και καθυστερημένων περιοχών μέσα στην ίδια χώρα. Οι κυβερνήσεις είδαν το θέμα των περιφερειακών ανισοτήτων τόσο σαν εθνικό πρόβλημα, όσο και σαν αίτημα κοινωνικής δικαιοσύνης. Θεωρήθηκε επικίνδυνο για την εθνική ενότητα ορι-

σμένων χωρών η παραμέληση πενόμενων περιοχών. Όλοι γνωρίζουμε ότι σε μερικές χώρες υπάρχουν χαλαροί δεσμοί, φυλετικοί, ιστορικοί κ.ά., μεταξύ περιοχών. Αλλά και χωρίς την ύπαρξη τέτοιων προβλημάτων, η εξασφάλιση ενός υποφερτού επιπέδου ευημερίας στις φτωχές περιοχές είναι ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης και εθνικής αξιοπρέπειας. Η ομοιογενοποίηση λοιπόν στο χώρο με την εξάλειψη ή την ελαχιστοποίηση των οικονομικών και λοιπών ανισοτήτων είναι αίτημα που έχει διάφορες και ποικίλες πηγές αιτιολογήσεως.

5. Η σύνθεση των δύο ερωτημάτων

Τέλος ας έλθουμε στη σύνθεση των δύο ερωτημάτων, που θέσαμε και προσπαθήσαμε να απαντήσουμε ανωτέρω, με τη θέση ενός τρίτου ερωτήματος: Είναι από πλευράς των θεωρητικών αρχών της οικονομικής αριστοποίησης (optimality) παραδεκτή η προσπάθεια δημιουργίας περιφερειακής πολιτικής αναπτύξεως και περιφερειακής ισότητας και ομοιογενοποίησης του από τη φύση του πολλές φορές ανομοιογενούς χώρου;

Σε ένα τέτοιο ερώτημα αναμφίβολα η απάντηση είναι δύσκολη, καθόλου απλή και καθόλου μονοσήμαντη. Τούτο διότι η περιφερειακή ανάπτυξη δεν έχει μόνο οικονομικές διαστάσεις, αλλά και εθνικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Εδώ απλώς θα τονίσουμε σημεία που άπτονται καθαρώς του προβλήματος της οικονομικής αποτελεσματικότητας (efficiency).

Στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής υπάρχει το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας των σκοπών. Η επίτευξη υψηλού ρυθμού εθνικής αναπτύξεως και συγχρόνως η επιδίωξη διαπεριφερειακής οικονομικής ισότητας είναι δύο στόχοι ανταγωνιστικοί. Η επίτευξη του δεύτερου δεν οδηγεί απαραίτητα και στην επίτευξη του πρώτου. Ένα βασικό οικονομικό αξίωμα μας λέγει ότι για να μεγιστοποιηθεί το εθνικό προϊόν θα πρέπει το οριακό προϊόν κάθε συντελεστού της παραγωγής να είναι το ίδιο σε όλες τις περιφέρειες, δηλαδή πρέπει να έχουμε εξίσωση οριακών προϊόντων μεταξύ των περιφερειών. Αλλά είναι γνωστό ότι η απόδοση ενός συντελεστή της παραγωγής δεν είναι η ίδια σε κάθε περιφέρεια. Ο συντελεστής λοιπόν αυτός θα πρέπει να κινηθεί προς την περιφέρεια όπου η απόδοση του είναι μεγαλύτερη. Έτσι, μπορεί να παρατηρηθεί το φαινόμενο της σχετικής συγκεντρώσεως κεφαλαίου και εργασίας σε μία ή σε ορισμένες περιοχές και να μείνουν άλλες περιοχές χωρίς δραστηριότητα με αποτέλεσμα να εμφανισθεί το φαινόμενο περιοχών που σφιζούν από δραστηριότητα και περιοχών που μαστίζονται από μαρασμό.

Η Κεντρική Κυβέρνηση στην προσπάθεια της να δώσει ζωή στις πενόμενες περιοχές και να εμφανίσει μια σχετική ισότητα ή ισορροπημένη ανάπτυξη όλων των περιοχών μπορεί να οδηγήσει σε ένα επίπεδο εθνικού εισοδήματος κάτω του μεγίστου δυνατού. Είναι λοιπόν αμφίβολο αν η πολιτική της περιφερειακής

αναπτύξεως οδηγεί σε μεγιστοποίηση του οικονομικού αποτελέσματος στο σύνολό του.

Είναι επόμενο να παραβιάζονται οι οικονομικές αρχές του μέγιστου αποτελέσματος, όταν στο όνομα κάποιας περιφερειακής πολιτικής αναπτύξεως σπαταλώνται πόροι για να υλοποιηθούν κάποια προγράμματα σε περιφέρειες που δεν εγγυώνται την ανάπτυξή τους. Πολλά προγράμματα απέτυχαν και αρκετό πάγιο κεφάλαιο απαξιώθηκε, γιατί παραβιάστηκαν βασικές αρχές της οικονομικής συμπεριφοράς.

Η εποχή του εθνικού και περιφερειακού προγραμματισμού έχει περάσει. Στα σοσιαλιστικά καθεστώτα, τα οικονομικά πλάνα εγνώρισαν αποτυχία. Αλλά και στα καθεστώτα ελεύθερης οικονομίας, όπου κάτω από κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες και ανάγκες, αναπτύχθηκε ο ενδεικτικός προγραμματισμός, δε γίνεται πια σοβαρός λόγος για κατάρτιση και υλοποίηση οικονομικών προγραμμάτων. Έτσι, και ο περιφερειακός προγραμματισμός και η περιφερειακή ανάλυση μετά την έξαρση που παρουσίασαν κατά την μετά το 1950 περίοδο περιήλθαν σε "ήσσοнос" σημασίας επίπεδα και τόνους. Οι εθνικές περιφερειακές ανισότητες δεν εμφανίζουν πια το έντονο εκείνο ενδιαφέρον ανάλυσης και έρευνας που εμφάνιζαν κάποτε. Και τούτο είναι επόμενο, αφού με την πάροδο του χρόνου οι ανισότητες αυτές μειώθηκαν μετά από αναδιαρθρώσεις και ανακατατάξεις που έγιναν επί ανταγωνιστικής βάσεως, τουλάχιστον στις χώρες της Ευρώπης και της Β. Αμερικής.

Αλλά και το παλαιό και πολύ ενδιαφέρον για μας τους θεωρητικούς πρόβλημα Βορρά-Νότου, δηλ. ανεπτυγμένων και υπανάπτυκτων χωρών, εμφανίστηκε, μετά την ανάκαμψη των τιμών των πρώτων υλών από το 1973 και μετά, με μειωμένη ένταση. Ίσως το θέμα αυτό σκεπάστηκε από ένα άλλο πρόβλημα παγκόσμιας σημασίας, το πρόβλημα της υπερχρεώσεως ορισμένων χωρών. Αλλά πώς μπορούμε να μιλάμε για το ποιο ποσοστό του εθνικού εισοδήματος των πλουσιών χωρών πηγαίνει σε βοήθεια σε υπανάπτυκτες χώρες, όταν τα τόσα δισεκατομμύρια δολάρια που δόθηκαν από το παγκόσμιο τραπεζικό σύστημα σαν πιστώσεις πήγαν στα θυλάκια διεφθαρμένων καθεστώτων. Αντίθετα, χώρες υπό ανάπτυξη που κατόρθωσαν να σπάσουν το φράγμα ενός minimum κατά κεφαλήν εισοδήματος με τη δική τους προσπάθεια και με ξένη βοήθεια, πάνω όμως σε ανταγωνιστική βάση, κατόρθωσαν να έχουν μια ταχύρρυθμη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να μειώσουν το χάσμα που τους χώριζε από τις ανεπτυγμένες χώρες.

Ο προγραμματισμός και η πολιτική σε περιφερειακό επίπεδο δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας άμεσος ή έμμεσος (επιτακτικός ή ενδεικτικός) κρατικός παρεμβατισμός. Σαν παρεμβατισμός έχει όλα τα ελαττώματα της γραφειοκρα-

τίας και της γνωστής κρατικής αναποτελεσματικότητας. Η αναποτελεσματικότητα είναι κυρίως εκείνη που οδήγησε ακόμη και σοσιαλιστικά κράτη σε προσπάθειες ελευθεριοποιήσεως θεσμών και ιδιωτικοποιήσεων.

Πότε όμως μια περιφερειακή πολιτική μπορεί να είναι αποτελεσματική από οικονομικής σκοπιάς; Για να είναι αποτελεσματική θα πρέπει:

α) Να λαμβάνει υπόψη της οικονομικά κριτήρια ασκήσεως της.

β) Να σχεδιάζεται και να υλοποιείται όχι στο κέντρο αλλά στην περιφέρεια. Ο βαθμός διοικητικής αποκέντρωσης και ο βαθμός οικονομικής και διοικητικής ανεξαρτησίας της τοπικής αυτοδιοικήσεως είναι σημαντικός παράγων για την αποτελεσματικότητα της περιφερειακής πολιτικής.

γ) Να επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην άρση κυρίως αντικινήτρων και να αφήνει απρόσκοπτα να λειτουργεί ο ελεύθερος ανταγωνισμός. Αυτό σημαίνει ότι κεντρικά ή τοπικά μονοπώλια και άνιση μεταχείριση (άνισοι όροι ανταγωνισμού) μεταξύ ιδιωτικών και κρατικών ή δημοτικών μονάδων είναι απορριπτά.

δ) Να αφήνει τις δυνάμεις της αγοράς να παίζουν το ρόλο τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η Κεντρική Εξουσία δεν πρέπει να έχει συντονιστικό ρόλο. Δεν είναι σωστή η πολιτική εκείνη που για διάφορους λόγους προσπαθεί να συγκεντρώσει πόρους και επομένως δραστηριότητες σε περιοχές που δεν παρέχουν εχέγγυα αναπτύξεως και σωστής παραγωγικότητας των επενδυόμενων πόρων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Κόνσολας Ν. (1997), *Σύγχρονη Περιφερειακή Πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Παπαδασκαλόπουλος Α. (2001), *Ποσοτικές Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσεως*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Σαφαντίδης Σ. (1981), "L' analyse régionale dans le cadre du théâtre économique", Εισήγηση στο "Table Ronde: La Region", 7-8- Dec. 1981, και στο ΣΠΟΥΔΑΙ τ. 4^{ος}.
- Σκούντζος Θ. (1996), *Περιφερειακή Οικονομική Ανάλυση*, Εκδ. Σταμούλη.

